

Serviciul Regional Arad al Arhivelor Statului (1951-1956)

Mircea Timbus

Keywords: *Arad County; State Archives; Alexandru Rusu*

Aradul, atestat ca reședință a comitatului cu același nume din anul 1740 și ca oraș liber regesc din 1834, s-a învrednicit târziu, abia în vara anului 1951, să adauge la zestrea instituțiilor sale publice și o unitate a Arhivelor Statului. Aceasta a apărut ca urmare a necesității concentrării documentelor celor mai valoroase din regiune, create de autoritățile administrative, judecătorești, ecleziastice, de numeroase școli, organizații, asociații, instituții bancare, unități economice, persoane care au ocupat poziții importante în viața politică, socială, culturală etc., cu scopul de a fi puse la dispoziția cercetării istorice și a servi nevoilor practice ale societății.

Dacă în Vechiul Regat instituția Arhivelor Statului se bucura de notorietate, fiind încă din 1831 în funcțiune la București, iar la Iași din 1832¹, în provinciile românești aflate, până la unirea cu România, sub stăpânire străină, înființarea unei asemenea instituții nu era încurajată. Doar Sibiul avea, începând cu anul 1870, o Arhivă publică², aparținătoare orașului și “națiunii” săsești, cum o indica și denumirea (*Archiv der Stadt und der Sächsischen Nation*). Prin anexarea Transilvaniei la Ungaria, în 1867, câteva dintre cele mai importante arhive ale sale, precum ale Guberniului, Cancelariei Aulice, Directoratului Fiscal, Capitlului din Alba-Iulia și Oradea, Conventului din Cluj-Mănăștur ș. a. au luat drumul Budapestei și au intrat în patrimoniul Arhivelor Statului de acolo (*Országos Levéltár*), înființate în 1875³. Abia după realizarea actului istoric al unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu Regatul Român a devenit posibilă organizarea Arhivelor ca instituție și în teritoriile integrate statului român. Clujul a fost primul centru urban atestat cu o asemenea instituție, Consiliul Dirigent desemnându-i conducătorul (Zenovie Paclișanu) prin hotărârea din 14 martie 1920. Cel care avea să îi pună însă bazele organizatorice a fost istoricul Ștefan Meteș, membru corespondent al Academiei Române, numit în funcția de director la 1 octombrie 1922⁴. Extinderea rețelei Arhivelor Statului pe teritoriul României Mari a avut loc după anul 1925, consecință a unificării legislative. Noua lege a Arhivelor Statului prevedea trecerea instituției în subordinea Ministerului Instrucțiunii și îi statua organizarea într-o direcție generală la

¹ *Arhivele Statului – 125 de ani de activitate 1831-1956*, București, 1957, p. 17.

² Monica Vlaicu, *Arhiva Sibiiană – retrospectivă istorică*, în *Din istoria Arhivelor ardeleni*, Cluj-Napoca, 1995, p. 66.

³ David Prodan, *Arhivele noastre de la Budapesta*, “Gândul Românesc”, ianuarie-februarie 1934 și “Gazeta antirevizionistă” 12 (24 martie 1935).

⁴ Ioan Drăgan, *Arhivele Statului din Cluj – 75 de ani în serviciul științei istorice (1920-1995)*, în *Din istoria Arhivelor ardeleni* cit., p. 7-8.

București și patru direcții regionale la Iași, Chișinău, Cernăuți și Cluj⁵. Aceasta din urmă avea competență asupra arhivelor autorităților civile, bisericesti și militare din cuprinsul fostului Principat al Transilvaniei, precum și asupra celor din Banat și părțile ungurene (inclusiv din județul Arad). Noi unități cu acest profil au fost mai târziu create și la Timișoara (1936). Năsăud (1937), Brașov (1938)⁶, iar Arhiva Națiunii Săsești din Sibiu a devenit parte structurală a Arhivelor Statului din România (1945)⁷.

În circumstanțele favorabile create dezvoltării pe multiple planuri a statului român între cele două războaie mondiale, o elită intelectuală a încercat să pună și în Arad bazele unei instituții publice profilate pe concentrarea și administrarea resurselor documentare răspândite în zonă. Un entuziast promotor al organizării unei "secții" a Arhivelor de Stat în acest oraș a fost Gheorghe Ciuhandu, preot și istoric, autor a unei impresionante opere teologice, istoriografice și culturale, care, cunoscând mai bine decât oricine valoarea arhivelor pentru cercetarea istorică, a pledat convingător cauza acestora la Congresul Federației Societăților Culturale Arădene, ținut la 30 ianuarie 1938⁸. Deși adoptată de Congres și susținută de presa vremii⁹, ideea creării instituției amintite în această parte a țării, cu toate argumentele aduse în sprijin, nu a prins atunci viață. Precipitarea ulterioară a evenimentelor pe plan intern și internațional, izbucnirea celui de al doilea război mondial cu întreg cortegiul său de consecințe, au impus amânarea înfăptuirii acestui deziderat.

Schimbările structurale petrecute în viața politică a țării prin intrarea acesteia, după război, în sfera de influență a Uniunii Sovietice, au dus la preluarea modelului sovietic de organizare administrativ-teritorială și instituțională. Legea Arhivelor Statului din 1925 a fost abrogată, iar Arhivele au trecut, în februarie 1951, de la Ministerul Învățământului Public la Ministerul Afacerilor Interne¹⁰. La București funcționa o direcție a Arhivelor Statului, integrată Ministerului Afacerilor Interne, având ca organe externe serviciile și secțiile regionale¹¹. Acestea au fost specificate prin Decizia nr. 278 din 5 iunie 1951 a aceluiași minister¹². Este documentul oficial care anunță înființarea Serviciului Regional Arad al Arhivelor Statului, alături de alte zece servicii regionale (Iași, Cluj, Dolj-Craiova, Rodna-Năsăud, Sibiu, Stalin – denumirea de atunci a Brașovului –, Suceava, Timișoara, Bihor-Oradea și Mureș-Târgu-Mureș); precum și înființarea unui număr de 16 secții regionale. Rețeaua unităților de acest fel a mai cuprins și depozitele, prevăzute să fie

⁵ *Legea pentru organizarea Arhivelor Statului*. "Monitorul Oficial", 151/11 iulie 1925.

⁶ I. Drăgan, *op. cit.*, p. 9.

⁷ M. Vlaicu, *op. cit.*, p. 82-83.

⁸ Pavel Vesa, *Protopop dr. Gheorghe Ciuhandu (1875-1947)*, Arad, 2011, p. 96-97; Mircea Timbus, *Un promotor al organizării Arhivelor arădene - protopopul dr. Gheorghe Ciuhandu*, "Revista de Arhivistică" 3 (1997), 1-2, p. 153-156.

⁹ Vezi "Ecoul", "Curentul" din 2 februarie 1938, "Biserica și Școala", Arad, 6 februarie 1938, "Timpul Provinciei", Arad, 6 februarie 1938.

¹⁰ Conform Decretului nr. 17, publicat în "Buletinul Oficial", 14/1 februarie 1951.

¹¹ Conform Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 472/29 mai 1951, publicată în "Buletinul Oficial", 67/16 iunie 1951.

¹² SJAN Arad, fond *Filiala Județeană a Arhivelor Statului Arad* [în continuare, *FJAS Arad*], inventar 52, ds. 1/1951, f. 2.

organizate în 34 orașe din țară¹³. Se cere făcută precizarea că drumul de la actul de constituire și până la punerea în funcție a celor mai multe dintre serviciile, secțiile și depozitele Arhivelor Statului a fost unul extrem de anevoios. Fac, desigur, excepție puținele unități înființate înaintea anului 1951, la care s-a făcut referire.

Cu îndeplinirea Deciziei privitoare la constituirea la Arad a serviciului public pentru Arhive a fost desemnat, pe data de 18 iulie 1951, Alexandru Rusu, arhivist, de la Arhivele Statului din Timișoara¹⁴. Originar din Steierdorf-Anina, județul Caraș, Alexandru Gheza Rusu s-a născut la data de 28 august 1908, într-o familie de intelectuali. Tatăl, Gheorghe Rusu, a fost profesor, iar mama, Eleonora Carolina era casnică. Cursurile școlii primare și secundare le-a urmat în localitatea de baștină, iar facultatea a absolvit-o la București, unde a obținut în 1935 licența în drept. Până la încadrarea la Arhivele Statului Timișoara (în noiembrie 1948), a fost juristconsult, tot în Timișoara, care îi devenise oraș de domiciliu. Căsătorit cu Edita Elena născută Kleman, a avut un fiu, pe Alexandru Antoniu (născut în ianuarie 1944). Nu a aderat la Partidu! Comunist, fiind membru al Frontului Plugarilor¹⁵. De numele său se leagă începuturile activității Arhivelor Statului Arad. Lipsit de sprijinul autorităților locale, nu a obținut locuință și a fost nevoit să facă naveta între cele două orașe, situate la distanță de 56 km. S-a înfățișat la post pe data de 28 iulie 1951, aducând cu sine, pe lângă decizia de numire, un pachet cu rechizite primit de la Direcția Arhivelor Statului din București¹⁶, dar și voința fermă, chiar cerbicia de-a reuși în misiunea încredințată. Și-a prezentat actul de acreditare la Sfatul Popular al regiunii Arad și a cerut concursul necesar în vederea demarării activității, în principal referitor la acordarea unui local de sediu adecvat. Nu s-a bucurat însă de o primire binevoitoare din partea oficialilor, oameni în al căror orizont profesional și cultural, Arhivele, ca izvoare de preț în legitimarea istorică a societății, nu își găsiseră încă locul. A fost nevoie de "insistențe și alergături", cum singur o mărturisea, până când, cu data de 15 august 1951, a obținut o primă repartitie de spațiu pentru instituție, într-un imobil din Bd. Republicii (azi Revoluției) nr. 90. Era un apartament la etajul I, compus din două camere și antreu, separat doar printr-o ușă de lemne de odăile vecine, ocupate de un chiriaș. Putea servi cel mult pentru birouri, nu și ca depozit de documente. Mobila, primită cu titlul de împrumut, consta din două mese de scris, un dulap și patru scaune¹⁷, dintre cele scoase din uz. La început, fără personal în subordine. Alexandru Rusu a pornit solitar să sondeze împrejurimile, reușind chiar să convingă organele administrative să îi transfere primele arhive pe seama serviciului nou creat. Este vorba de fondurile Prefectura Județului (fostul Comitat) și Primăria Orașului Arad, ambele deosebit de importante pentru istoria regiunii, cu documente de la începutul secolului al XVIII-lea și până la începutul secolului al XX-lea. Cele două fonduri au intrat în custodia Arhivelor Statului, ele rămânând în vechile lor depozite. În administrarea instituției a trecut concomitent și o parte a subsolului clădirii din Bd. Republicii nr. 79, care adăpostea fondul Prefecturii. Tot atunci s-a

¹³ *Ibidem*, f. 3.

¹⁴ *Ibidem*, actele conducerii, ds. 1/1951-1958, f. 7-8.

¹⁵ *Ibidem*, ds. 10/1952, f. 52 și ds. 14/1952-1954, f. 8-10.

¹⁶ *Ibidem*, ds. 1/1951-1958, f. 7-8.

¹⁷ *Ibidem*, inventar 52, ds. 1/1951, f. 23 și ds. 1/1953, f. 62-63.

preluat un dulap cu o valoroasă colecție de sigilii și hărți. Pentru a putea proceda și la alte preluări de materiale arhivistice, instituția reclama o bază materială proprie. Nu a dobândit-o însă și a fost nevoită să accepte paliative la acest capitol. În noiembrie 1951, a obținut câteva încăperi, în suprafață totală de 250 m. p., la demisolul și subsolul clădirilor din strada Horia, nr. 2-3¹⁸.

Agenda de lucru a șefului de serviciu mai cuprindea la acea vreme și controale la unitățile creatoare și deținătoare de arhive de regiune¹⁹. În luna octombrie 1951, a început să cutreiere localitățile din cele șapte raioane aflate sub jurisdicția regiunii Arad (Arad, Pecica, Lipova, Ineu, Gurahonț, Chișineu-Criș, Sănnicolaul Mare), pentru a-și face o imagine asupra situației arhivelor. Această activitate i-a ocupat o bună parte din timp și avea să îi dezvăluie, nu o dată, crasa neglijență manifestată față de documente de către organele responsabile. Rapoartele sale de teren se constituie în probe elocvente în acest sens. Consemna, bunăoară, că a surprins un măcelar din comuna Săvârșin ambalându-și marfa în acte provenite din arhiva Primăriei locale. La întrebarea de unde și-a procurat acest “ambalaj”, măcelarul a răspuns că l-a cumpărat de la primar. O cantitate apreciabilă de înscrisuri de aceeași proveniență a fost găsită și la domiciliul cetățeanului. Deși documentele fuseseră confiscate și predate Sfatului Popular comunal în vederea prelucrării, cu ocazia repetării controlului, o lună mai târziu, a luat act cu consternare că acestea fuseseră nu prelucrate, ci predate ca maculatură unității locale de colectare a deșeurilor de hârtie (DCA)²⁰. Iar cazul de la Săvârșin nu avea să rămână singular. Controalele care au urmat au scos la iveală, din păcate, numeroase situații similare. La instalarea birourilor noii Gospodării Agricole de Stat din Bulci în conacul expropriat al contelui Teleki, atât arhiva domeniului și familiei, cât și biblioteca fuseseră aruncate de-a valma într-o magazie, printre lemne și cărbuni, călcate în picioare și grav avariate. Când reprezentantul Arhivelor Statului a ajuns la fața locului, a mai găsit doar piese dispartate pe care le-a salvat, luându-le cu sine la Arad. În general însă, așa cum a rămas consemnat, actele și cărțile din conacele moșierești arădene, încăpute pe mâinile noilor stăpâni (gospodării agricole de stat, gospodării colective, stațiuni de mașini și tractoare ș. a.) au sfârșit prin a fi arse sau predate ca maculatură la DCA²¹. Și la Sfatul Popular al comunei Gurahonț avea să afle că documentele anterioare anului 1920 fuseseră incendiate de trupele ungare, cu ocazia retragerii lor [n. n., în aprilie 1919]. La Sfatul Popular al comunei Radna a descoperit arhivele fostelor primării Șoimoș, Radna și ale preturii Radna, abandonate în podul clădirilor și în magazii, printre bidoane cu petrol și unelte agricole²². O cantitate considerabilă de acte (circa 60 metri cubi) din secolul al XIX-lea, aparținând Tribunalului Regional Arad, era aruncată pe jos, printre rafturi, în subsolul palatului justiției, în totală dezordine, în încăperi deschise. Devenise accesibilă chiar și persoanelor străine de instituție și servea pentru recuperarea și refolosirea colilor de hârtie nescrise. În alte camere ale aceluiași uriaș subsol, putezeau 30 m. c.

¹⁸ *Ibidem*, ds. 3/1951, f. 51; vezi și actele conducerii, ds. 1/1951-1958, f. 9-10.

¹⁹ *Ibidem*, inventar 52, ds. 1/1951, f. 24.

²⁰ *Ibidem*, actele conducerii, ds. 1/1951-1958, f. 2 și ds. 8/1952, f. 39.

²¹ *Ibidem*, ds. 8/1952, f. 43 și ds. 29/1954-1955, f. 39.

²² *Ibidem*, ds. 1/1951-1958, f. 2-6.

documente calamitate ca urmare a unor inundații anterioare²³. Și Sfatul Popular al comunei Ineu își ținea arhiva veche în dezordine pe dușumea, pradă rozătoarelor. În condiții identice a înțeles să “asigure” păstrarea actelor și Sfatul Popular al comunei Curtici. Alte rapoarte fac referire la incendierea, în septembrie 1944, a documentelor bisericii ortodoxe și școlii din Sâmbăteni, precum și a celor aparținând fostei primării și Școlii de Viticultură din Miniș²⁴. Sunt pierderi cauzate de invazia trupelor inamice [n. n., horthyste]. Prea numeroasele însemnări de acest fel nu pot fi toate amintite aici. Mijloacele de care dispuneau atunci salariații Arhivelor spre a limita distrugerea de valori documentare erau reduse. Lupta cu ignoranța și nepăsarea persoanelor chemate să le asigure integritatea a fost mereu inegală. În atare situație, arhiviștii arădeni, urmându-și neabătut crezul, au acționat în direcția salvării cât mai multor înscrisuri. Au intrat curând în patrimoniul instituției arhivele rămase de la băncile naționalizate. Fondul Banca “Victoria” S. A. Arad a fost preluat împreună cu depozitul propriu de la subsolul clădirii din strada Horia, nr. 2, iar alte arhive bancare (Casa Agricolă de Păstrare Arad-Cenădana, sucursalele arădene ale băncilor “Albina”, “Ardeleana”, Creditul Național Agricol) au fost aduse în depozitele din strada Horia nr. 3, de curând obținute și amenajate²⁵. O realizare notabilă a constituit-o centralizarea la Arad a registrelor de stare civilă, adunate de la 101 sfaturi populare comunale și 84 oficii parohiale²⁶ și puse sub protecția Arhivelor Statului.

Tot atunci s-a trecut și la organizarea bibliotecii documentare a instituției, înjghebată cu ajutorul publicațiilor și cărților triate de Sfatul Popular Regional, Liceul “Moise Nicoară”, Liceul Comercial, alte unități de învățământ, în cadrul campaniei, aflate în plină desfășurare, de epurare a bibliotecilor²⁷. La fondul de carte documentară au contribuit și tomurile razlete culese de prin șoproanele conacelor expropriate, unde fuseseră aruncate cu “mânie proletară” de către exponenții noului regim, ca vestigii burghezo-moșierești, nocive și reacționare. Alexandru Rusu și-a asumat răspunderea de a strânge asemenea materiale, considerate proscrie, punându-le sub patronajul instituției, dovedind că se situa pe o poziție contrară curentului proletcultist în vogă în anii '50. Spre a nu trezi totuși suspiciuni în rândul pleiadei de activiști ai regimului, se căznea să salveze aparențele sub o mască a atașamentului față de comandamentele politice din epocă. A trăit și el, ca majoritatea intelectualilor de atunci, pe două planuri, unul politic și altul privat²⁸. zăvorând în lăuntru său concepțiile proprii despre lume și viață. S-a supus dispozițiilor Direcției Arhivelor Statului din București semnate, până pe 26 iunie 1953, de directorul general Aurel Sacerdoțeanu și după acea dată de Vasile Maciu²⁹, personalități prestigioase ale arhivisticii românești, chiar dacă surprindea uneori orientări străine spiritului autohton, impuse de regimul ateu pro-sovietic. Astfel, avea să raporteze că munca în

²³ *Ibidem*, ds. 8/1952, f. 1 și ds. 24/1953-1954, f. 22.

²⁴ *Ibidem*, ds. 8/1952, f. 7, 9, 12, 20.

²⁵ *Ibidem*, inventar 52, ds. 3/1951, f. 10-11, 30, 51.

²⁶ *Ibidem*, actele conducerii, ds. 6/1952-1953, f. 42.

²⁷ *Ibidem*, ds. 1/1951-1958, f. 9-10, ds. 6/1952-1953, f. 42.

²⁸ Ion Rusu Sărățeanu, *Frânturi de viață*, în *Sub semnul marilor înaintași* (volum inițiat și realizat de Alexandru Matei), Cluj-Napoca, 2011, p. 510.

²⁹ SJAN Arad, fond *FJAS Arad*, inventar 52, ds. 1/1953, f. 42.

cadrul serviciului din Arad s-a desfășurat potrivit cu ordinul primit în acest sens, adică “fără nici o zi liberă” pe parcursul ultimei săptămâni din anul 1951, până la 1 ianuarie 1952³⁰. Era limpede pentru oricine că o asemenea măsură urmărea să îi împiedice pe salariați să ia parte la cea mai mare sărbătoare a creștinătății, nașterea Mântuitorului Iisus Hristos. Cum altfel putea să răspundă decât favorabil și ordinului de a-l primi “cum se cuvine” pe consilierul sovietic Mihail Moiscievici Gabricidze, a cărui vizită la unitățile Arhivelor Statului din România trebuia folosită pentru a “face cunoștință mai adânc și mai direct cu știința arhivistică sovietică”³¹.

În rapoartele de activitate lunare și trimestriale înaintate forului central de la București, un capitol obligatoriu era rezervat implicării sindicatului în munca oamenilor. În lipsa unei organizații proprii de partid, sindicatului îi revenea rolul să vegheze la transpunerea în viață a liniei politice a Partidului Comunist. La Serviciul Regional Arad funcționa o grupă sindicală afiliată Sindicatului Salariaților Instituțiilor Administrative, care ținea bilunar ședințele sale și se îngrijea de “studierea individuală și colectivă a istoriei Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice”, precum și de funcționarea unui “cerc pentru cititul ziarelor și pentru gazeta de perete”³². Nu cred că mai trebuie dovedit cât de formală era o asemenea activitate. Cu ce anume contribuia aieva sindicatul la soluționarea problemelor ce își căutau atunci rezolvarea este greu de înțeles, de vreme ce pe lista sa de priorități erau prevăzute lucrări de pavoazare, de redactare a articolelor pentru gazeta de perete sau de mobilizare a colectivului în vederea întâmpinării cu “angajamente concrete” a zilelor de 1 mai sau 7 noiembrie³³.

Multe și grele au fost poverile pe care a trebuit să le poarte Serviciul Regional Arad al Arhivelor Statului pe toată durata funcționării sale. Între acestea se cere amintită și lipsa personalului doritor să lucreze într-un domeniu socotit periferic. Cât despre o specializare în arhivistică abia dacă putea fi vorba pe atunci. Pe de altă parte, dosarele celor interesați erau triate de către cadriștii Ministerului Afacerilor Interne după criterii sociale și politice exagerate, care, în multe cazuri, duceau la respingerea acestora. A fost în cele din urmă încadrat, an de an, un număr progresiv de salariați, până la 10 în anul 1955, inclusiv șeful, și anume:

- Petru Păcurar, îngrijitor la început (între 1 august 1951 și 30 iunie 1952)³⁴, iar apoi arhivar³⁵;
- Miron Ursu, îngrijitor (cu data de 1 decembrie 1951)³⁶;
- Elena Ucea, arhivist-șef, fără studii superioare (cu data de 15 ianuarie 1952)³⁷;
- Ioan Verșigan, arhivist-șef, absolvent al Facultății de Istorie din cadrul Universității “C. I. Parhon” București (cu data de 15 septembrie 1952)³⁸;

³⁰ *Ibidem*, ds. 1/1951, f. 133, 135.

³¹ *Ibidem*, f. 19.

³² *Ibidem*, actele conducerii, ds. 2/1951, f. 36, ds. 6/1952-1953, f. 5, ds. 9/1952-1956, f. 27.

³³ *Ibidem*, ds. 6/1952-1953, f. 44 și ds. 7/1952, f. 11-12.

³⁴ *Ibidem*, ds. 6/1952-1953, f. 5 și ds. 11/1952, f. 8.

³⁵ *Ibidem*, ds. 24/1953-1964, f. 19.

³⁶ *Ibidem*, ds. 11/1952, f. 2.

³⁷ *Ibidem*, f. 64-65.

- Ioan Fermendjin, arhivist-șef, licențiat în teologie și filosofie la Innsbruck, Austria (cu data de 1 aprilie 1953)³⁹;

- Ștefan Teretean, inspector, apoi referent tehnic, fără studii superioare (cu data de 1 aprilie 1953)⁴⁰;

- Magdalena Kovács, arhivist-șef, absolventă a Facultății de Istorie din cadrul Universității “Bolyai” Cluj; după încadrare (1 august 1954), și-a început activitatea ca șefă la nou înființata Filială a Arhivelor Statului Ineu, după care, ca urmare a decesului lui Ioan Fermendjin (survenit la 1 iulie 1955), să funcționeze câte patru zile săptămânal la Arad și două zile la Ineu⁴¹;

- Magdalena Spornic, arhivar principal, cu studii medii (din data de 1 ianuarie 1955)⁴²;

- Pavel Urban, îngrijitor, promovat ulterior arhivar (încadrat în anul 1955)⁴³;

- Cornel Stejan, arhivist-șef (încadrat cu data de 20 august 1955, transferat la Filiala Arhivelor Statului Zalău, în anul 1956)⁴⁴.

Personalul serviciului intra în categoria de “angajați civili”, cu o retribuție inferioară în raport cu a militarilor. Din punct de vedere administrativ, Arhivele au trecut, începând cu data de 1 ianuarie 1953, în subordinea compartimentului de resort din cadrul Direcției Regionale Arad a Ministerului Afacerilor Interne, astfel că problemele ținând de salarii, chirii, decontări, dotări, aprovizionare cu combustibil etc. intrau în competența acestuia⁴⁵. Șeful serviciului, cu cei câțiva colaboratori ai săi, au fost nevoiți să se implice într-o activitate de pionierat. Cu oameni lipsiți de experiență în domeniul arhivistic, într-o societate care ignora rolul arhivelor, fără sprijin oportun din partea autorităților locale, este surprinzător că instituția arădeană, necunoscută până atunci, a reușit totuși să își găsească motivația. Programul de lucru al salariaților, stabilit printr-un ordin ministerial din decembrie 1952, este interesant, fie și numai pentru a releva diferența față de situația actuală. Săptămâna cuprindea șase zile lucrătoare (de luni până sâmbătă, între orele 8 și 16) și avea prevăzute obligații peste program, consacrate pregătirii politice și profesionale, în ziua de marți între orele 18 și 21. Prin același ordin, ședințele de partid, sindicat, ARLUS (Asociația Română pentru Legături cu Uniunea Sovietică), trebuia să fie ținute în zilele de luni, joi, vineri, iar bilanțurile în zilele de sâmbătă, după terminarea programului⁴⁶.

Dată fiind situația necorespunzătoare în care se aflau arhivele multor instituții, obiectivul privind îndrumarea și controlul acestora a rămas mai departe preponderent. În anul 1953 au fost verificate la fața locului 705 unități din trei orașe

³⁸ *Ibidem*, f. 8.

³⁹ *Ibidem*, ds. 19/1953-1954, f. 8-17 și ds. 24/1953-1964, f. 4.

⁴⁰ *Ibidem*, ds. 19/1953-1954, f. 8-17 și ds. 24/1953-1964, f. 19.

⁴¹ *Ibidem*, ds. 26/1954, f. 12 și ds. 33/1955-1957, f. 8-25.

⁴² *Ibidem*, ds. 26/1954, f. 12.

⁴³ *Ibidem*, ds. 24/1953-1964, f. 19.

⁴⁴ *Ibidem*, ds. 33/1955-1957, f. 29 și ds. 24/1953-1964, f. 19, 23.

⁴⁵ *Ibidem*, ds. 20/1953, f. 13 și ds. 10/1952, f. 92-93.

⁴⁶ *Ibidem*, ds. 10/1952, f. 92-93.

și 91 comune, iar în anul 1955, 305 unități din 72 localități ale regiunii⁴⁷. Volumul mare de prestații de acest fel l-a determinat pe locțiitorul șefului Direcției Arhivelor Statului, aflat în ianuarie 1955 în inspecție la Arad, să prevadă în procesul verbal de control dotarea cu o bicicletă a serviciului, “pentru a ușura deplasările pe teren”⁴⁸. Măsura, oricât de ciudată ne apare astăzi, a fost totuși una salutară, dacă avem în vedere că Aradul, la acea vreme, se mândrea cu faima de “oraș al bicicletelor”, iar la o eventuală înzestrare cu un autovehicul încă nu îndrăznea nimeni să spere. Controalele stăruitoare din anii 1951-1955, coordonate cu instruirii la care participau președinții și secretarii sfaturilor populare, șefii de servicii și alți funcționari publici⁴⁹, chiar dacă nu au dus la schimbări radicale în privința stării generale a arhivelor, au făcut totuși să se vorbească despre acestea și au determinat reconsiderarea atitudinii față de documente, măcar la nivelul organelor locale ale puterii de stat. A avut efecte benefice și posibilă teamă de sancțiuni, în fapt neîntemeiată, deoarece Fondul Arhivistic de Stat nu era încă apărat printr-o lege coercitivă. Pe de altă parte, controalele au furnizat datele necesare pentru întocmirea unei evidențe a fondurilor de arhivă aflate la deținători, lucrare extrem de utilă pentru planificarea preluărilor de documente. Numai că despre o campanie susținută în această direcție nu putea fi totuși vorba, de vreme ce întârzia atribuirea localului necesar instituției. La doi ani după înființarea la Arad a serviciului regional, acesta își ducea amarul în aceleași condiții precare de la început. În concepția organelor de resort, locul arhivelor era în beciuri⁵⁰ și, ca atare, acolo trebuia să rămână în continuare. De aceea, în anul 1953, documentele Camerei de Comerț și Industrie, ale Camerei Agricole, Serviciului Agricol, Inspectoratului Școlar ș. a., organizații a căror activitate încetase în 1948/1949, au ajuns tot în pivniță, înghesuite în spațiile dintre rafturile cu arhiva Comitatului⁵¹. Este locul să precizăm că toate preluările de documente se făceau doar pe baza unor evidențe sumare, care nu aveau nimic comun cu inventarele arhivistice. Măsura era motivată de nevoia salvării de la distrugere a materialelor, urmând ca inventarierea acestora, potrivit cu normele existente, să intre în sarcina Arhivelor Statului. De altminteri, nicio instituție sau întreprindere arădeană nu dispunea la acea dată de inventare pentru dosarele și registrele proprii⁵². De aceea, una dintre prioritățile activității Arhivelor Statului a devenit, în anii care au urmat, prelucrarea “tehnic-științifică” (potrivit expresiei de atunci) a fondurilor și colecțiilor deținute.

Observând cât de anevoie avansau treburile la Arad în privința asigurării spațiilor de depozitare pentru arhive, iar, pe de altă parte, cât de multe înscrisuri se găseau în suferință și reclamau intervenții urgente pentru salvarea de la pieire, Alexandru Rusu a propus, încă în anul 1951, înființarea unor depozite raionale, la Ineu și Lipova, pregătite să preia aceste materiale. Recomanda, de asemenea, concentrarea documentelor de la instituțiile bisericesti ortodoxe într-un depozit la

⁴⁷ *Ibidem*, ds. 19/1953-1954, f. 12, ds. 33/1955-1957, f. 8-25.

⁴⁸ *Ibidem*, ds. 24/1953-1954, f. 15.

⁴⁹ *Ibidem*, ds. 6/1952-1953, f. 43, 45 și ds. 33/1955-1957, f. 8-25.

⁵⁰ *Ibidem*, ds. 19/1953-1954, f. 14.

⁵¹ *Ibidem*, f. 11.

⁵² *Ibidem*, ds. 24/1953-1964, f. 24.

sediul Episcopiei Aradului⁵³. Propunerile și-au găsit ulterior, măcar în parte, rezolvarea, prin înființarea la Ineu, cu data de 1 iunie 1953, a unei filiale a Arhivelor Statului. Pusă în subordinea Serviciului Regional Arad, filiala și-a intrat abia după un an în atribuții, pe data de 1 august 1954, după ce fusese înzestrată cu un local compus din opt camere, amenajate adecvat. La conducere a fost numită Magda Kovács din Arad, salariat unic⁵⁴.

Dar marea “bătălie” trebuia purtată pentru obținerea unui edificiu al Arhivelor la Arad. Eforturile șefului de serviciu îndreptate în această direcție au fost susținute și de trimișii Direcției Arhivelor Statului din București. Inspectorul-șef Mihai Lăzărescu, aflat în 23-24 aprilie 1953 în prima sa misiune de control la Arad, avea să consemneze o realitate pregnantă și anume că spațiul din Bd. Republicii 90, deținut de unitatea arădeană, era vădit insuficient și necorespunzător⁵⁵. Fiind nevoite, în cele din urmă, să accepte că cerințele Arhivelor Statului erau întemeiate, organele locale de resort au trecut la acțiune, numai că au făcut-o într-o manieră neprofesionistă, care le era proprie, provocând, în toamna și iarna anului 1953, nu mai puțin de trei mutări succesive ale instituției, cu tot ce presupuneau asemenea mutări succesive. În urma eliberării unei clădiri (parter, etaj și subsol) din strada Crișan, nr. 8, ocupată până atunci de compartimentul administrativ al Direcției Regionale Arad a MAI, aceasta a fost atribuită la data de 12 septembrie 1953 Serviciului Regional al Arhivelor Statului. În așteptarea efectuării reparațiilor generale și amenajărilor ce se impuneau, noii locatari au folosit doar o singură încăpere, în care cu greu puteau funcționa. Curând însă, ca urmare a schimbărilor de decizie survenite, serviciului i-a fost repartizat un alt imobil, cel alăturat, din strada Crișan, nr. 10, rămas și el liber după plecarea Direcției Regionale MAI. Era un local ceva mai mare, format din parter și etaj, cu 20 de camere și un subsol cimentat, potrivit pentru amenajarea depozitelor. Suprafața utilă însuma 566 m. p. Mutarea la noua adresă a început la 19 octombrie 1953⁵⁶.

Totul lăsa să se întrevadă că pentru Arhivele Statului din Arad s-ar fi găsit, în sfârșit, locul potrivit. Numai că, din păcate, nu avea să fie așa. La data de 17 decembrie 1953, după ce birourile și depozitele erau de acum instalate, iar activitatea intrase pe un făgaș al normalității, la sediul unității au descins primul secretar al Regionalei de Partid (PMR) Arad, Ioan Beldeanu, președintele Sfatului Popular Regional, Gheorghe Duma, comandantul Direcției Regionale a MAI, maior Receu împreună cu predecesorul său, maior Gheorghe Postolache, pentru a-l anunța imperativ pe șeful serviciului că localul în care tocmai se stabilise a primit o nouă destinație, și anume avea să fie întrebuințat pentru locuințe. Alexandru Rusu a fost somat să evacueze în 24 ore camerele de la etaj, acestea revenind familiei comandantului unității de pompieri din Arad. Iată deci cum nevoile stringente ale unei instituții de stat puteau fi sacrificate în fața intereselor unor persoane influente.

⁵³ *Ibidem*, ds. 5/1952, f. 3.

⁵⁴ *Ibidem*, ds. 1/1951-1958, f. 13, ds. 24/1953-1964, f. 7-8, ds. 26/1954, f. 12, 13, ds. 33/1955-1957, f. 8-25.

⁵⁵ *Ibidem*, ds. 24/1953-1964, f. 1.

⁵⁶ *Ibidem*, inventar 52, ds. 1/1953, f. 67, 68, 72 80; vezi și actele conducerii, ds. 1/1951-1958, f. 11-12.

S-a făcut încă o dată dovada, dacă mai era nevoie, că Arhivele din Arad nu se bucurau de considerație din partea autorităților locale. S-a oferit în schimb localul din Bd. Republicii, nr. 74⁵⁷, cedat de Banca de Stat. Clădirea, cu parter și două etaje, aflată în centrul administrativ al municipiului, putea compensa pierderea suferită dacă ar fi fost pusă integral la dispoziția Arhivelor Statului. Erau însă doar 11 camere utilizabile⁵⁸, cele de la parter dinspre curte și stradă. Întrucât șeful serviciului, în speranța că va reuși să păstreze încăpătoarea clădire de curând dobândită, din str. Crișan, nr. 10, tergiversa mutarea, a fost convocat în ziua de 24 decembrie 1953 (ajunul Crăciunului), la sediul Regionalei de Partid, unde i s-a cerut ultimativ să părăsească în 24 de ore imobilul, în caz contrar fiind amenințat că va fi deferit justiției "pentru refuz de executare a dispozițiilor legale". Constrâns să se supună, a organizat în cele din urmă mutarea, numai că acțiunea s-a produs nu în 24 de ore, ci în 14 zile⁵⁹, pe durata sărbătorilor de iarnă. Imobilul din Bd. Republicii, nr. 74 a trecut din proprietatea Ministerului Finanțelor în cea a Ministerului Afacerilor Interne și a fost înscris în Cartea Funduară, prin Decizia nr. 5396/1954 a Tribunalului Popular al orașului Arad, pe seama Serviciului Arhivelor Statului⁶⁰.

Așadar, în al treilea an de la înființare, instituția s-a văzut în "posesia" unui edificiu care de fapt nu i-a revenit niciodată în totalitate. Etajele I și II, precum și o clădire cu parter și etaj din interiorul curții, au rămas mai departe închiriate unui număr de nouă familii, care, în ciuda repetatelor intervenții, nu au putut fi mutate⁶¹. În această situație, acest sediu nu a rezolvat nevoia de spațiu a instituției, motiv pentru care nu s-a renunțat la depozitele de la subsol primite anterior, chiar dacă, igrasioase fiind, nu asigurau conservarea documentelor. Aici, în condițiile date, Serviciul Regional Arad al Arhivelor Statului și-a desfășurat în continuare activitatea încercând nu doar să adune, ci și să asigure păstrarea, evidența și utilizarea în scopuri științifice și practice a părții din Fondul Arhivistic de Stat care îi revenea spre administrare. Operațiile de prelucrare a însemnatei cantități de documente fără evidențe au demarat târziu și se desfășurau anevoie, limitându-se la diverse genuri de ordonare. Vasile Maciu, directorul general al Arhivelor Statului din București, cu ocazia controlului întreprins la 23 aprilie 1955, nu a găsit la Arad niciun singur fond de arhivă în întregime inventariat⁶². Totuși, instituția a început să fie căutată de cercetători, cu toate că, în lipsa inventarelor, accesul la documente era limitat. Primul inventar arhivistic s-a făcut, în cele din urmă, până la sfârșitul anului 1955. Privea fondul familiei Mocioni (Mocsony)-Stârcea-Bulci, care, la cererea Direcției Arhivelor Statului, a fost trimis la București (4169 scrisori)⁶³.

La data de 1 februarie 1956, ca urmare a desființării regiunii Arad, Serviciul Regional al Arhivelor Statului a încetat să funcționeze cu această denumire. Filiala Arhivelor Statului, care i-a succedat, a păstrat intacte obiectivele instituției, numai că

⁵⁷ *Ibidem*, actele conducerii. ds. 9/1952-1956. f. 9-11.

⁵⁸ *Ibidem*, ds. 24/1953-1964, f. 11-12.

⁵⁹ *Ibidem*, ds. 9/1952-1956, f. 9-11.

⁶⁰ *Ibidem*, ds. 26/1954, f. 10. ds. 1/1951-1958. f. 15.

⁶¹ *Ibidem*, ds. 24/1953-1964, f. 11, 16. 32.

⁶² *Ibidem*, f. 16. 18.

⁶³ *Ibidem*, ds. 33/1955-1957, f. 8-25.

avea competență teritorială limitată doar la orașul și raionul Arad, precum și la raioanele Lipova și Pecica. A intrat în subordinea Serviciului Arhivelor Statului Timișoara, care a preluat de la fosta regiune Arad și raionul Sânnicolaul Mare. Cât despre Filiala Arhivelor Statului Ineu, raioanele Ineu, Chișineu-Criș și Gurahonț, acestea au trecut la regiunea Oradea, respectiv în subordinea Serviciului Arhivelor Statului Oradea⁶⁴. La conducerea Filialei Arad a rămas, cu intermitențe, tot Alexandru Rusu, până la 15 octombrie 1958, când s-a întors la Timișoara, de unde a venit, funcția de șef de filială la Arad fiind încredințată tot unui timișorean, Tiberiu Moț⁶⁵.

Le Service Régional des Archives de l'État d'Arad (1951-1956)

Résumé

L'étude présente le début de la fondation des Archives de l'État du département Arad, ayant à l'époque le statut de service régional.

On y relève les moments difficiles du début, le manque de compréhension et d'appui de la part des autorités administratives et politiques du régime communiste, la difficulté d'obtenir un siège, les changements successifs de statut, suivant les changements administratifs du pays et, surtout, la ténacité du premier chef du service, le juriste Alexandru Rusu, dans ses démarches, afin que l'importance de la nouvelle institution soit reconnue par les autorités.

---

⁶⁴ *Ibidem*, ds. 1/1951-1958, f. 14. (Desființarea regiunii Arad, implicit a Serviciului Regional al Arhivelor Statului Arad și înființarea Filialei Arhivelor Statului Arad, sunt prevăzute în Decretul 12/1956 și Ordinul MAI nr. 1451/01.02.1956).

⁶⁵ *Ibidem*, f. 17.